

Szabó Ferenc Pázmány Péterről

Interjú Soós Viktorral

Elhangzott a Katolikus Rádióban 2012. június 2-án

Soós Viktor: *A közelmúltban jelent meg a L'Harmattan kiadónál, a „Jezsuita könyvek” sorozatban. Szabó Ferenc jezsuita új Pázmány-monográfiája: „Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében.” Pázmány teológiájáról P. Szabó már közzétett egy monográfiát 1990-ben, főleg grázi egyetemen tartott latin előadásait elemezte a hitelemzés és a kegyelemvita szempontjaiból; most Pázmány Péter latin és magyar műveit tanulmányozva mutatta be és helyezte el a XVII. századi magyar író, apostol krisztológiáját és egyháztanát. Ezt az újabb monográfiát egy beszélgetés keretében már ismertette itt munkatársunk, Török Csaba teológusprofesszor, kiemelve a monográfia hézagpótló szerepét a magyar teológiatörténetben. – Ez alkalommal mint történész P. Szabót előző, 1990-es monográfiájáról kérdezem, nem annyira a szakteológiába mélyedve, hanem inkább Pázmány Péternek a XVII. századi ún. ellenreformációban és a magyarországi szellemtörténetben játszott szerepére figyelünk*

Kedves Atya! Első monográfiád óta számos előadást tartottál Pázmány Péter szerepéről a magyar művelődéstörténetben, pl. a nagyszombati Egyetem alapításáról, több tanulmány tettel közzé különböző folyóiratokban, amelyeket tavaly összegyűjtöttél Új távlatok c. kötetedben, és megjelentetted az Éghajlat Kiadónál. Most ezekre a tanulmányokra fordítsuk figyelmünket.

Szabó Ferenc: *Kedves Viktor! Köszönöm ezt a lehetőséget, hogy ismét szólhatok Pázmány-kutatásaimról. Jó három évtizeddel ezelőtt kezdtem el foglalkozni Pázmány Péter életművével, és pedig a neves Pázmány-kutató rendtársam, Öry Miklóssal, hogy segítsék neki tető alá hozni sok kutatási anyagát. Eljártam hozzá Rómából Klagenfurtba, ahol egyébként a Szolgálat c. folyóiratunk szerkesztősei megbeszéléseit is tartottuk. Többek között összeállítottunk a Szent István Társulat részére egy háromkötetes Válogatást Pázmány műveiből (1983), ehhez megírtunk egy száz oldalas bevezetést, amelyben összegeztük Öry Miklós korábbi kutatásait. Beszámoltam Öryvel való együttműködésemről, illetve 1984-ben bekövetkezett halála utáni saját kutatásaimról, hazai Pázmány-kutatókkal való együttműködésemről. Megemlítem Hargittay Emil professzort és fiatal munkatársait a piliscsabai Pázmány egyetemen, továbbá Bitskey István debreceni egyetemi professzort.*

S.V.: Az *Új távlatok* c. gyűjtőkötetben is beszámolsz „Pázmány ébresztéséről”, hiszen a kommunista kultúrpolitika idején ezt a rendkívüli nagy szellemet is elhanyagolták, legfeljebb írói művészetét és politikai szerepét elemezték.

SZ.F.: Igen, szükség volt erre az ébresztésre, a Fraknoi Vilmos, Sík Sándor és mások korábbi kutatásainak folytatására, elmélyítésére, kiegészítésére. Szívesen idézem Kolozsvári-Grandpierre Emil egyik 1970-es tanulmányát, amely akkor úttörő volt „Pázmány ébresztésében” és rehabilitálásában. Mindenekelőtt igazolta Kosztolányi meglátását, hogy Pázmány a „magyar próza atyja”. „Az ellenreformátor *eo ipso* reakciós. Az író Pázmány azonban semmiképpen nem az.” – írta Kolozsvári-Grandpierre. Bármennyire is bírálja azonban a marxista irodalomszemléletet azért, mivel negyedszázadon át elhallgatta nevét, részben még ő maga is enged e sablonos szemléletnek. Az utóbbi évtizedek európai és magyar kutatása árnyaltabban ír az ún. „ellenreformációról” és azon belül Pázmány szerepéről. A katolikus „restauráció” (Szekfü), vagy a Trentói zsinattal elindult „megújhódás” nem mindig és mindenütt azonos az „ellenreformációval”, amely erőszakos térítést jelent, és amely Magyarországon Pázmány halála után erősödött fel. Pázmány a szó és a toll, a szellem fegyvereivel, érveléssel és nem erőszakkal igyekezett az „isteni Igazságra kalauzolni” az eltévelyedetteket. Kolozsvári-Grandpierre írja: „Mindenkor szem előtt tartja, hogy a végső cél nem a vitabeli győzelem, hanem a térítés, minél több lélek megmentése a kárhozattól. Vagyis Pázmány a nyitott kapu politikáját követi, amint maga is tanúsítja: »Mivelhogy nem az Lutherista és Cálvinista Atyafiak személye-ellen: hanem az ő tudományok és vallások-ellen írtam, valamit írtam, csak a végre, hogy az hamisságrul levonassék az áll orcza, és az üdvösségnek uttya megesmértessék« . . .” (*Irodalomtörténet*, 1971/1, 52)

S.V.: *Miért is használod a hagyományos „ellenreformáció” kifejezés helyett a „katolikus megújhódást”?*

Először is különbséget kell tennünk „reform” és „reformáció” között. Reformtörekvések már a hitújítás kora előtt, a középkorban is voltak az egyházban. A reformáció a szó szoros értelmében a Luther és Kálvin által elindított reformtörekvéseket és a hitújítást, valamint az ezzel összefüggő tényeket jelöli; az „ellenreformáció” pedig az erőszakos visszatérítést, azt a katolikus törekvést, hogy gátat vessenek a hitújításnak, akár a politika erőszakos eszközeivel is. Külföldön és Magyarországon – pl. Ausztriában Pázmány grazi évei alatt (a XVI/XVII. századfordulón) már – a XVI. század végén – az erőszakos visszatérítésre is találunk példákat. Pázmány maga azonban nem volt híve ennek, tehát nem mondhatjuk minden megkülönböztetés nélkül, hogy az „ellenreformáció” vezetője volt az

előbb jelzett értelemben. Hubert. Jedin történész 1946-ban megjelent német műve, (*Katolikus Reformáció, vagy Ellenreformáció?*) perdöntően igazolta, hogy az „ellenreformáció” kifejezés nem fedti teljesen a történelmi valóságot. A katolikus megújulás a trienti zsinattal bontakozott ki; e zsinat tanítását és határozatait igyekezett megvalósítani Pázmány Péter mint hitvitázó, író és esztergomi érsek-prímás. Bitskey István *Egy modern Pázmány-kép elé c.* kitűnő tanulmányában (*Vigilia*, 1983. június) igazolta – hivatkozva az újabb magyar kutatásokra is, – hogy Pázmány esetében helyesebb katolikus reformról vagy megújulásról, semmint ellenreformációról beszélni.

Közismert a kereszténység zilált helyzete a reformáció hajnalán: az ún. középkori kereszténység (*chrétienté*)! szétesett. De azért a XVI. századi humanizmus, bármennyire is emberközpontú és klasszikus (a pogány görög–római kultúrához nyúlik vissza), lényegében még keresztény. (Elég, ha itt Erasmusra utalok.) Az gyökeres emberközpontúság csak a felvilágosodáson, majd Marx és Nietzsche világszemléletén keresztül válik istentagadó humanizmussá a legújabb korban.

Mindenesetre ennek a teljes szekularizmus (evilágiság) felé mutató szellemi fejlődésnek gyökerei a reneszánszhoz és a reformációhoz nyúlnak vissza: az ember és szabadsága naturalista felfogásához. Míg a reneszánsz túlságosan optimista szemléletével egyoldalúan magasztalta az Isten képmására teremtett ember értékét, addig a reformáció az ágostoni pesszimizmus nyomán megbontotta a természet és a kegyelem egyensúlyát (eltúlozta az áteredő bűn által megrontott emberi természet és szabadság „rabszolgaságát”). Jacques Maritain írja: „A reneszánszsal az ember nagysága és a világ szépsége öntudatát kiáltja az ég felé; a reformációval nyomorúsága és elesettsége kiáltását hallatja”. Az ember nagysága és nyomorúsága, a kegyelem és a szabadság viszonya (ezzel kapcsolatban a megigazulás, üdvözülés kérdése) lesz a hitújítás korának központi teológiai problémája. Nemcsak a katolikus–protestáns hitvitákban, hanem a katolikus teológián belül is a kegyelem–szabadság viszonya áll a disputák homlokterében. Első monográfiámban ezt bőven bemutattam, minthogy a XVII. század elején (1603-1607) Pázmány mint grázi teológianár bekapcsolódott a jezsuiták és domonkosok kegyelemvitájába.

Az újkor kialakulását számos gazdasági, politikai, kulturális tényező magyarázza. Elég, ha itt a Fuggerek, Gutenberg és Kolumbusz nevét említem! Ma már jól látjuk – pl. Lortz és Jedin kutatásai nyomán –, hogy a lutheri forradalom nem pusztán egy nyugtalan vérű Ágoston-rendi szerzetes műve, aki szembeszállt a züllött római egyházal, a „pápistasággal”, hogy aztán kiszámíthatatlan tragédiát zúdítson az európai kereszténységre. Pár éve, a Luther-

jubileum, a reformátor születésének 500. évfordulója alkalmával számos protestáns és katolikus kutató új fénybe állította a reformáció bonyolult jelenségét, folytatva az elmúlt évtizedek újraértékelő munkásságát.

S.V.: *Monográfiáidban beszélsz Pázmány „ökumenizmusáról” is. Nem anakronizmus ez?*

SZ.F.: Természetesen a hitviták korában nem a mai értelemben vett ökumenizmusról van szó. De Pázmány főművében, a *Kalauz* III. könyve végén arról ír „*miként kell hasznosan beszélgetni a hit dolgairól*”. „*Az isteni Igazságra vezérlő Kalauz*”, amint a címe is mutatja, nem akar mást, mint a „hitnek úta-vesztettit üdvösséges ösvényekre vezetni”. „Én-is, egyházi hivatalomnak hívségéhez illendő kötelességemet szemem előtt viselvén, noha sem elmémben, sem csekély és fogyatkozott tudományomban nem bizakodom, de az igazságnak győzhetetlen oszlopához és a jó igynek mozdíthatatlan erősségéhez támaszkodván az igazság óltalmáért kiszállok.”

Lássuk tehát, Pázmány szerint „*miként kell hasznosan beszélgetni a hit dolgairól*”:

1. Isten segítségét kell kérnünk, „*hogy nyelvünket az eltántorodtak oktatására vezérellye, azon kell lenni, hogy keresztyéni szelídséggel, mértékletességgel és szeretettel szólva, szidalom, bosszúbeszéd és rágalmasz ne elegyedjék a beszélgetésben*”. A hamis tanítóknak „*keményen torkukba kell verni hamisságokat*”, de az egyszerű emberekhez, egyéb rend-béliekhez lágyan kell nyúlni . . .”

2. Figyelni kell az újítók „*két csalárd mesterségére*”; az egyik: nem fejtik ki a lényegét, csak rágalmasznak, „*rút hamisságokat kennek és kérődnek ránk*”. A másik: nem maradnak a vitatott témánál, hanem „*mint a róka egyik lyukából kiszorítottatik, másba szalad: úgy az új tanítók, midőn valóban a fáréra fogatnak (szorongattatnak), és erős bizonyságokkal sürgettetnek, mindgyárt nyomot vesztenek, egyből másba üttetik beszédeket, és csak alig vészede eszedbe, hogy az igazulásról kezdett beszélgetést az úrvacsoráján kell végeznek . . .*” Arra kell tehát rávenni a partnereket, hogy míg a megkezdett témát végig nem tárgyalták, ne kezdjenek másikba.

3. Végül a „gyümölcsös” beszélgetéshez fontos az, hogy ne engedjük a Szentírás helyes értelmét kiforgatni, tehát hogy az újítók „*fel s alá kedvek szerént gázollyanak a szent Írásban*”. Pázmány mindig kulcskérdésnek tartja a Szentírás és a Tradíció (az apostoli Hagyomány, a kánonképződés) kapcsolatának tisztázását. A *Kalauz* III. könyvén kívül még a IV. és az V. könyvet ajánlja. Ki kell mutatni, hogy az Egyháztól („romai gyölekezetről”)

elszakadtak nem értelmezik hitelesen a Szentírást. A *Sola Scriptura, Sola Fide, Sola Gratia* alapelveinek megcáfolása után már könnyebb bizonyos részletproblémák megvitatása.

S.V.: *A protestánsokkal folytatott hitvitákban az említett három SOLA körül folynak a viták: Egyedül a Szentírás (nem a Tradíció), Egyedül a Hit (nem a jócselekedetek), Egyedül a Kegyelem (nem a szabadság) szükséges az üdvözülésre.*

SZ.F.: Igen ezt mindkét monográfiámban hangsúlyoztam. Azt is megmutattam, hogy jelenkori ökumenikus párbeszédben is, a II. vatikáni zsinat okmányaiában is tovább vitatottak ezek az alapvető kérdések. A *Kalauz* VI. könyvének jó része a *Sola Scriptura* körül forog: a VII. könyv pedig azt fejtegeti, hogy a római Ecclesia az ítélőbíró a Szentírás helyes értelmezésében. Pázmánynak a VI. könyv elején gondja van arra, hogy felsorolja azokat a pontokat, „mellyekben, ha értelemmel nem-is, de szóval minden közbevetés nélkül *eggyet értenek* minnyájan, valakik keresztyén nevet viselnek”:

1. Az igaz hit nem emberi vélekedésen, hanem Isten szaván és tanúbizonyosság-tételén alapul; 2. a Szentírás, Isten Szava méltósága és normatív szerepe a hitben; 3. ha valamely vallás ellenkezik a Szentírással, nem eredhet Istentől; 4. a Szentírás igaz értelmét kell követni, nem szabad önkényesen „kitekerni” jelentését.

Pázmány 1626-ban, amikor újra összefoglalja az „ikerkérdésre”, a *Szentírásra és az Anyaszentegyházra* vonatkozó tanítását, a bevezetőben, a „római hittül elszakadtakhoz” fordulva, ismét csak „ökumenikus” hangot pendít meg. Kálvin tanítására is hivatkozik, mivel a bihari kálvinistákhoz szól. (Érdekes, hogy Kálvinról mindig nagyobb tisztelettel beszél, mint Lutherről. Talán kálvinista neveltetése mindvégig befolyásolta?) Kálvin „holta napjáig azzal dicsekedett, hogy a tiszta Szent Írásnál egyebet nem tanított”. Nos, ha ez a „tudománnyal és díszes elmével bővelkedő” tanító megcsalatott, mennyivel inkább „mostani vezetőid, kik örökké csak az egy álhatatlanságnak szélvészétől és tétovázó habozásnak fergegetétől, locsból pocsban, fertőből posványban hurcoltatnak”.

Pázmány itt is megkülönbözteti a tévtanítókat az egyszerű hívektől, illetve különbséget tesz a tévedés és a tévedő ember közt: „Sem erejét nem tudja, sem vezérlését nem követi a keresztyéni szeretetnek, valaki békétlenkedvén, gyűlöli a hitbe megcsalatott tébolygókat. Mert Sz. Ágoston tanítása-szerént *a tévelygés és az eltévelyedett ember-között választást kell tenni, úgy-hogy a tévelygést gyűlöllyük, de azt, a ki megbotlott, keresztyéni szeretettel megölellyük.* (. . .) Én-is, ettől a szeretettül viseltetvén, és lelki pásztorságomnak köteleességével kényszerítettvén, ez írásocskával segítő kezemet akarám nyújtani azok vezetésére, kik út-kívül bolyonganak.” Ezután pedig Pázmány megmagyarázza, hogy a keresztyének közti viszályban minden azon fordul meg, hogy „megércsük, mellyik az Isten ígéje és mint mennyünk végére

ennek igaz magyarázatának”; majd hozzáfűzi: „Minek-okáért minden sebesítő kötődés, gyűlölség és versengés nélkül: a szívnek és szájnak keserősége-nélkül: mennél világosb rövideggyel lehet, az igaz vallásnak két válogatott jeles cikkelyit megmagyaráznom.”

S.V.: *Róna Judit irodalomtörténész Pázmány-monográfiádat bemutatva megállapította:*

„A jezsuita teológus legújabb Pázmány-monográfiája nem pusztán egy következő munkával növeli a Pázmányról szóló tanulmányok sorát. Már előző, 1990-ben megjelent, A teológus Pázmány című monográfiáját, a grazi latin egyetemi előadások, a Theologia scholastica elemzéseit így méltatta recenziójában Bitskey István Pázmány-kutató (Vigília, 1990/10.): „Szabó Ferenc a Pázmány-irodalomban a szó legszorosabb értelmében hézagpótló művet írt, a teológus Pázmányról ilyen mélységben s ennyire átfogó igényvel még senki sem értekezett...” Ugyanez mondható el erről a teológus Pázmányt bemutató kötet folytatásának, kiteljesítésének is szánt műről, amely Pázmány Péter krisztológiáját és egyháztanát mutatja be, és helyezi el kora skolasztikus és protestáns teológiai gondolkodásában, egyszersmind az újkori teológia fejlődésében.

Róna Judit idézett a köteteidet összekötő ragyogóan szép Krisztus-himnuszról, amelyet a Megtestesülésről szóló grazi latin traktátus bevezetőjéből fordítottál, és amely kifejezi most a kifejtett pázmányi krisztológia lényegét. Kérlek, befejezésül idézz ebből a költő szövegből, amelyet himnusznak nevezél!

SZ.F.: Örömmel. A hosszú himnusz elejéről olvasok fel. (OO V, 355-359) Pázmány szerint Krisztus volt mindennek Kezdeté és Vége, Központja és Összefoglalója. Szent Pál és Teilhard de Chardin Krisztus-központú vízióját találtam meg Pázmány grazi traktátusában és a Jézus misztériumairól szóló karácsonyi, húsvéti és pünkösd-i Prédikációiban.

« Krisztusban nemcsak Isten bölcsességének és tudományának összes kincse rejlik (Kol 2,3), minthogy Vele kegyelmet kegyelemre halmozva kaptunk, hogy mindnyájan az ő teljességéből merítsünk (Jn 1,16), hanem Benne lakik testileg az Istenség egész teljessége (Kol 2,9). Ezért Benne az isteni természet valamennyi tökéletessége mint valami tükrében tündököl, így nem hiába nevezi az Úr Krisztust a Szentírás Isten Arcának (Szám 6,25; Kiv 33, 13; Iz 64,1; Zsolt 61,3; 68,18; 79,4 stb.). Amint ugyanis az embert arcáról, úgy Istent az Úr Krisztusról ismerjük fel. Aki ugyanis engem Iát, látja Atyámat is, mondja Krisztus (Jn 14,19), minthogy Ő lényegének képmása (Zsid 1,3), a láthatatlan Isten képmása (Kol 1,15), akit – jóllehet más teremtett dolgokból is megismerhetünk – e képmásából annyival világosabban látunk, hogy hozzá hasonlítva más dolgokat, ezekben láthatatlannak mondhatjuk Istent. Krisztusban ugyanis mint Isten fensége makulátlan tükrében (Bölcs 7,26), Krisztusban, akit az

isteni Ige elfogadott, mintegy az örök fény sugarában és fényessége kisugárzásában, az emberség makulátlan tükreben megjelenik Isten arca, vagy ahogy az Apostol mondja (2 Kor 4,6 és 3,19): fölragyog nekiünk Isten dicsőségének ismerete Jézus Krisztus arcán, hogy födetlen arccal mintegy tükörben szemléljük az Úr dicsőségét. Ezért helyesen következtet Szent Ágoston (De praed. sanctorum, c. 15): a megtestesülés által oly magasra emelkedett az emberség, hogy magasabbra már lehetetlen volt. Ezért úgy tetszett az Atyának, hogy benne lakják az egész teljesség (Kol 1,19), és az Apokalipszis (1,8) joggal nevezi az Úr Krisztust Alfának és Ómegának.